

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ Η'. (Έξάμηνο Β') * ΑΘΗΝΑ, 21 ΤΟΥ ΝΟΕΒΡΗ 1910 * ΑΡΙΘΜΟΣ 413

Ένας λαός ύψώνεται ἅμα δείξῃ πῶς δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια. — ΨΥΧΑΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΘΗΝΙΩΤΗΣ. Ἀθηνιώτικα γράμματα.
ΣΗΦΡΟΣ ΔΑΙΜΠΕΡΤΗΣ. Ὁ Τολστόης (Κριτικὸ σημεῖωμα).
ΜΑΡΙΟΣ ΒΑΡΒΟΓΑΝΗΣ. Τὸ ἔργο τοῦ Σωτήρη Σκίπτη.
ΚΑΕΑΡΕΤΗ ΔΙΠΛΑ. Μαρία ἡ Μαγδαληνή.
Α. Ε. Κουθέντες — Ψιλομανία.
Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ. Τὸ πρόγραμμα τοῦ «Λαϊκοῦ Κόμματος» (τέλος).
ΡΗΝΑ ΔΕΒΑΝΤΗ. Ρώσικη Φιλολογία (Εκκεῖ monumētum τοῦ Πούσκιν — «Τὸ τραγούδι γιὰ τὸ πουλι τῆς φουρτούνας», τοῦ Μ. Γκόρκυ).
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. Τολστόης (σημειώματα στὸ περιθώριον).
Μ. Α. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗΣ. Ἡ Νεοελληνικὴ Ποίηση (τέλος).
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ. Τάσω (συνέχεια κεφ. 7 καὶ 8).
ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ — ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΜΑΣ — Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ — Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ.

ΤΟΛΣΤΟΗΣ

(ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ)

Μεταχειρίζεται τὴν ὁμορφιά γιὰ νὰ μᾶς γνωρίσῃ μὲ τὴν ἀλήθεια. Ἀδιάφορο. Πιστεύουμε τὴν ἀλήθεια του, γιὰτὶ ἀγαποῦμε τὴν ὁμορφιά του. Ἡ, σωστότερα: Ἀγαποῦμε τὴν ἀλήθεια του, γιὰτὶ πιστεύουμε τὴν ὁμορφιά του. Ἄλλων, κι ἀπὸ τοῦς μεγάλους, συγγραφέων, ἡ τέχνη μᾶς ἐντυπώνεται ἢ μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια κάποιων ἔργων ἀρχιτεκτονικῆς, ἢ μὲ τὰ χρωματικὰ συνταιριάσματα κάποιων εἰκόνων, ἢ μὲ τὴν πλαστικότητα τῶν ἀγαλμάτων, ἢ μὲ τὸ μάγεμα τῆς μουσικῆς. Ἡ τέχνη τοῦ Τολστόη, μὲ τὸν πρῶτο της τρόπο, στὸν «Πόλεμο καὶ τὴν Εἰρήνη» καὶ τὴν «Ἄννα Καρενίν», μᾶς παρουσιάζεται σὰ μιὰ μεγαλόπρεπη βυζαντινὸ-ρυθμὴ ἐκκλησιά. Μὲ τὸ δεύτερο τρόπο της, στὸ «Θάνατο τοῦ Ἰβάν Ἰλιτς», στὸν «Ἀφέντη καὶ τὸ Δούλο» καὶ στὴ «Σονάτα τοῦ Κρόυζερ», μᾶς δείχνεται σὰ μιὰ τῆς Μήλος ἀγέλαστη Ἀφροδίτη. Μὰ εἴτε ναὸς εἴτε ἀγαλμα, ὁ ναὸς κρατεῖ ἀπλωμένη μπροστὰ τὴν πύλην του ἓνα χέρι· τὸ ἴδιο τὸ χέρι ξανόγυρο καὶ σπᾶγαλμα, πού δὲν εἶναι πιά κολοδωμένο. Τὸ χέρι τοῦτο εἶναι ὁ λεγόμενος **δικαιοκρίτης· ἡ χέρα** τῆς Βυζαντινῆς παράδοσης. (1)

Στημένη καθὼς εἶτανε στὴν ἀγορά, κόκκινη τὲ βράχο κόκκινο, δουλειά της εἶχε νὰ φανερώνη, σὲ κείνους πού καταφεύγανε στὴν κρίση της, χωρὶς καμιά ἐξάρεση, χωρὶς καμιά συγκατάβαση, τὴ σωστή κατάσωση ἀξία τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργο τοῦ Τολστόη μᾶς κάνει κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ νὰ στοχαζόμεστε τί ἀξίζει: ἀληθινὰ ἡ ζωὴ, τί, πρῶτα ἀπ' ὅλα καὶ πῶς πολὺ ἀπ' ὅλα, βαραίνει στὸ ζῦγι τῆς ψυχῆς.

*

Σὰν πρωτοδιάβασα τὸ «Θάνατο τοῦ Ἰβάν Ἰλιτς», ἀνατρίχιασα· μοῦ φάνηκε πῶς εἶμουνα κ' ἐγὼ σὰν τὸν ἥρωά του, καὶ πῶς ἀνίσως δὲν τὸ εἶχα νοιώσει ὡς τὴν ὥρα, θὰ τὸ ἐννοιωθα ἀργὰ ἢ γλήγορα· ἔψαχνα τὸ κορμί μου, τὸ ἀγγιζα ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καρτερώνοντας νὰ μὲ πονέσῃ τὸ πονάκι, τὸ πρῶτο ἀλαφρομήγημα τῆς ἀρρώστιας πού τὸν ἔφερε τὸν Ἰβάν, ἀγάλια ἀγάλια, ἀπαλὰ ἀπαλὰ, σιγαλὰ σιγαλὰ, ὅμως ἀσφαλτα καὶ ἀλύπητα, στὸ Χάρο. Ἀπὸ τίς ἐλάχιστες, μὰ σημαντικῆς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του, ἴσα μὲ τὴ μεταφυσικὴ φράση τοῦ τέλους «Στὸν τόπο τοῦ θανάτου εἶτανε φῶς», ὅλα μὲ σκλαβώνανε, μὲ βαραίνανε, μὲ γοητεύανε, ὅλα φαινόταν ἐμπρὸς μου μοιρόγραφα κομμάτια ἀπὸ μιὰν ἀπόλυτη ἀλήθεια. Ἔτσι γινότανε, γιὰτὶ δὲ μπορούσαν ἀλλιώς νὰ γίνουιν. Ἐκεῖνος ὁ Ἰβάν ὁ Ἰλιτς, μὰ τί σωστός, μὰ τί ἀληθινός, μὰ τί ἀβίαστα ζωντανός, μὰ τί παντοτεινὰ ἀνθρωπινός! Καὶ εἶταν ἓνας ἀνθρωπάκος συνηθισμένος, ἓνας τιποτένης! Μὰ μὲ τὴ «Σονάτα τοῦ Κρόυζερ»; Ἄ! Κάθε σελίδα τοῦ βιβλίου πού περνοῦσα, τὸ πέρασμά της τὸ σφράγιζα μ' ἓνα ὡς κάτου σάλεμα τοῦ κεφαλιοῦ. Ἔτσι εἶναι. Βέβαια. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶν' ἀλλοιώτικα. Τώρα βλέπω τί θὰ πῆ ἀντρόγυνο! Τώρα πρωτομαθαίνω τί θὰ πῆ γάμος! Μπᾶ! Καὶ ἴσα μὲ τὴν ὥρα τίποτε δὲν ὑποφιαζόμενον. Μὰ πῶς εἶναι δυνατό μιὰ ἱστορία σὰν αὐτή, λιγοςέλιδη, νὰ κρύβῃ μέσα της, ἔτσι συμπτυκνωμένη, τόση ζωὴ; Ἐνα βιβλιαράκι, χωρὶς, καλὰ καλὰ, κανένα σχῆμα ρητορικό, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο εὐγλωττο; Κ' ἓνα ἔργο, πού μιλεῖ μὲ τέτοια δύναμη, γιὰ τὰ σπουδαιότατα καὶ γιὰ τὰ δυσκολώτατα προβλήματα, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο ἀπλὰ γραμμένο; Αὐτὸ θὰ πῆ μεγάλος ἀνθρωπος. Αὐτὸ θὰ πῆ Τολστόης καὶ τολστοϊσμός.

(1) Κοίτα τοῦ Πολίτη τίς «Παραδόσεις», τὸ αἶτομο πολυτίμητο βιβλίον.

Και τὸ διήγημα «Ἀφέντης καὶ Δούλος»; Πο-
 τὲ τῆς φαντασίας ἔργα δὲ μοῦ προξένησε τέτοια βα-
 θεϊὰ ἐντύπωση θρησκευτικὴ σὰν ἐκεῖνο. Ὅστε ἡ λύ-
 ρα τοῦ Οὐγκώ, οὔτε ἡ φαντασία τοῦ Σέλλεϋ. Τὸ
 ντουέττο, στὸ χιόνι ἀπάνου, τοῦ κύριου καὶ τοῦ ὑ-
 πηρέτη, τὴν ὥρα πού ὁ πρῶτος, ἀναποδογυρίζον-
 τας τοὺς ἄλλους τοὺς κοινωνικοὺς, γίνεται, ἀθελα,
 καὶ ὑψηλονόητα, δουλευτῆς τοῦ δεύτερου, μπροστὰ
 στὸ θάνατο πού σιμώνει, τὸ μέγα σκοτάδι μὲ τὸ μέ-
 γα φῶς, ἄ! τὸ τροπάρι ἐκεῖνο τὸ ἱερό μὲ τίς δυὸ
 φωνές! Γονατιστὰ πρέπει κανεὶς νὰ τὸ διαβάξῃ.
 Μέσ' στὴν καρδιά τῆς καρδιάς μου ἀπιθωμένα τὰ
 φύλλα τῆς ἀθάνατης ἱστορίας. Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος πού
 εἶπε πῶς τὸ ἔλεος πού ἀπλώνεται σ' ὅλα τὰ ἔργα
 τοῦ Τολστόη ξεσπᾷ στὸν «Ἀφέντη καὶ στὸ Δούλο»,
 πλαστικά, ἐκφραστικά, τελειωτικά, καθὼς τὸ μουσι-
 κὸ θέμα στὴν ἑνάτη Συμφωνία τοῦ Μπετόβεν;

«Τὸ Κράτος τοῦ Ζόφου». Τὸ βάζω πλάι πλάι
 μὲ τὰ δραματικὰ ἀριστουργήματα τῶν αἰώνων. Θέ-
 λω νὰ κρατᾷ συντροφιά τοῦ «Οἰδίποδα στὸν Κολων-
 νό», τῆς «Τρικυμίας», τοῦ «Μπράντη», τῶ «Φιλο-
 σοφικῶν δραμάτων» τοῦ Ρενάν, κι ἄς διαμαρτυρηθῇ
 ὁ ἥσκιος τοῦ Τολστόη γιὰ τὸ τελευταῖο τοῦτο ταί-
 ρισμα. Σὲ λίγα ἔργα, στοὺς αἰῶνες ἀνάμεσα, τὸ
 τραγικὸ στοιχεῖο ξεχύνετ' ἔτσι καθαρὸ, σκληρὸ,
 τρομερὸ, αἰσχυλικό! Διάβασα τὸ «Κράτος τοῦ Ζό-
 φου» σὲ μιὰ ὥρα μὲτάφραση στὴ γλώσσα μας,
 καὶ τὸ εἶδα νὰ παρασταίνετ' ἕνα βράδι στὸ θέα-
 τρο τὸ δημοτικὸ, ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, ἀπὸ τοὺς
 μύστες τοῦ κ. Χρηστομάνου. Τὸ ἔργο παίχτηκε
 καλὰ καὶ ἀξια, ὅσο εἶτανε βολετὸ νὰ ἐρμηνευθῇ
 ἀπὸ τοὺς ἠθοποιούς. Ὁ κόσμος πού βρέθηκε τὸ
 βράδι ἐκεῖνο στὸ θέατρο, περίμενα νὰ τὰκούσῃ τὸ
 ἔργο μὲ ὅλη τὴν ἐκσταση τῆς θρησκευτικῆς πού τοῦ
 ἔπρεπε, μὲ ὅλο τὸ πάγωμα τοῦ φόβου, μὲ ὅλο τὸ
 τάρταμα τοῦ ἐλέου. Κι ὁ κόσμος τὸ ἄκουσε, σὰ νὰ
 τοῦ ἔκανε χάρη, σὰ νὰ τὸ βαριόνταν, σὰ νὰ τὸ ἀ-
 νέχονταν, ὅπου δὲν τὸ κορόιδευε, κι ὅπου δὲν τὸ γε-
 λούσε. Ὁ Τολστόης ἔ μύσκαθας μόλις γλύτωσε τὸ
 μαξιλάριμα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τοῦ χίλια ἐνιακό-
 σια τόσα. Οἱ κριτικοὶ μας συνηθίζουνε νὰ λένε
 στὴν περίστασι: «Δὲν εἶναι γιὰ τὸ δικό μας τὸ κοι-
 νό. Ἦθη ξενότροπα. Δὲ μᾶς συγκινοῦνε, γιὰτὶ δὲν
 εἶναι γιὰ μᾶς.» Δὲν εἶναι γιὰ τὸ δικό μας τὸν κό-
 σμος, ὄχι γιὰτὶ ἕνας κόσμος, ὅποιος, δὲν μπορεῖ νὰ
 νοιώσῃ τέχνη ξένη, γραμμένη ἀπὸ ξένους γιὰ ξέ-
 νους, μὰ γιὰτὶ ὁ κόσμος δὲν ἔφτασε ἀκόμη νὰ χα-
 ρῆ τὴ μὲρφωση πού θὰ τὸν κάμῃ νὰ χαίρεται τὰ

ἔργα τοῦ μεγάλου τοῦ νοῦ, ἔργα σὰν τὸ «Κράτος
 τοῦ Ζόφου», πού εἶναι μαζὶ καὶ ἔθνικα καὶ ἀνθρώ-
 πινα καὶ τῆς ξεχωριστῆς πατρίδας του, καὶ ὅλου τοῦ
 κόσμου πού στοχάζεται. Ἔργα σὰν τὸ «Κράτος τοῦ
 Ζόφου» καὶ σὰν ὅλα τὰ ἔργα πού κλειοῦνε μέσα
 τὴν ἐμπνευση τοῦ ποιητῆ δὲ μποροῦνε νὰ μᾶς συγ-
 κινήσουν, γιὰτὶ κ' ἐδῶ καὶ ἄλλου, καὶ σὲ κοινο-
 νίες πού παινεύονται γιὰ τὸν πολιτισμὸ τους, μο-
 λαταῦτα εἶναι πιὸ δυνατὰ καὶ νικᾷ καὶ σκεπάζει μὲ
 τὸν ὄγκο τῆς τῆς θεῆς ποίηση μὲ χαϊκὴ ὄρμη· ἡ
 ὄρμη πού ἕνας εὐγενικώτατος φιλόσοφος, ὁ Ἀμιέλ,
 τὴν ὀνομάζει Antipoesie. Ἡ ἀντίχρησις Ἀντιποίη-
 ση. Ἡ ψυχὴ τοῦ ὄχλου. Ἡ ξαδιάντροπη ἐπιμονὴ
 στὸ πεζό, σὰ νὰ εἶναι τὸ ἀσκημὸ ἐκεῖνο πού χαρα-
 χτηρίζε, πού συναδερφώνει τὸν ὄχλο καὶ πού τὸν
 κάνει νὰ ξανασαίνῃ μέσα στὴν ἀτμοσφαῖρα του, ἀ-
 ποκλειστικά, ἐγωϊστικά, εἰδωλολατρικά! Ἐκεῖ πού
 ἡ ποίηση μᾶς γλυτώνει ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας, μᾶς
 πᾶει ψηλά, μᾶς συνταιριάζει ἀρμονικὰ μὲ τὸ σύνολο
 τοῦ κόσμου, μᾶς πᾶει ἴσα ἐλόισα πρὸς τὴν ἰδέα.

Στὸ τέλος τῆς νέας τοῦ ἐπιστημονικῆς μονογρα-
 φίας γιὰ τὴν «Κασσιανὴ καὶ τὸ χρυσὸ τὸ μῆλο» ὁ
 Ψυχάρης (1) (πού θὰ μπορούσε πῶς νὰ εἰπωθῇ τὸ
 μυθιστορικὸ τοῦ ἔργου εἶναι γραμμένο καὶ κάτω ἀπὸ
 τὸν ἥσκιος τοῦ ἔργου τοῦ Τολστόη), ξαναδημοσιεύει
 ἕνα περιεργότατο μυθικὸ μαζὶ καὶ γλωσσικὸ μνημεῖο
 τοῦ Βυζάντιου ἀναφερόμενο στὸ βασιλεῖα Μιχαήλ τὸν
 τρίτο κατὰ τὸν ἑνάτο αἰῶνα. Εἶναι ὁ «καθρέφτης», ὁ
 μαντικός, ὁ ἐνοχλητικός. «Μέσα ἐδλεπες ὅλου τοῦ
 κόσμου τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ἀφέντας, τοὺς στρατηγούς,
 τὰ φουσσάτα, τὰ ἄλογα, τὰ ἄρματα, τὰ κάστρη, τὰς
 χώρας.» Κάτι σὰν τὸ μαντικὸ τοῦτο καθρέφτη καὶ ἡ
 πολύτομη, πολύκοσμη καὶ παγκόσμια ἐπική μυθι-
 στορία «ὁ Πόλεμος καὶ ἡ Εἰρήνη». Κόσμος ἀπ' ὅ-
 λες τίς κοινωνικῆς τάξεις, καὶ μὲ ὅλα τὰ εἶδη τῆς
 σκέψης καὶ τῆς ἐνέργειας, ἀπὸ τὸ μεγάλο Ναπο-
 λέοντα ἴσα μὲ τὸν πιὸ χτηνώδικο μουζίκιο, ἄντρες,
 γυναῖκες, —ὦ! οἱ γυναῖκες τοῦ Τολστόη πόσο θυ-
 μίζουνε, μὲ τὴν ἐνταση τῆς γκαρδικῆς ζωῆς, πιὸ
 σιμὰ στὴ φύση, πλάσματα σπρωγμένα πιὸ πολὺ ἀπὸ
 τὸ ψυχόρμητο, καθισμένα σὲ ἀνώτερο σκαλοπάτι
 ζωῆς ἀπὸ τὸν ἄντρα, σύμφωνα μὲ τὴ φιλοσοφικὴ
 θεωρία τοῦ Τολστόη, πού θέλει ἔτσι εἶναι πιὸ ἐξα-
 τομικισμένο, πιὸ σφραγισμένο ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ,
 πιὸ προχωρημένο, πού τὸ θέλει πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν
 ἀλήθεια, πιὸ ἀλυσοδεμένο ἀπὸ τὴν πλάνη· ὦ! πῶς
 θυμίζουσι οἱ γυναῖκες τοῦ Τολστόη, τίς ἠρωίδες τοῦ

(1) «Cassia et la Pomme d'Or» par M. J. Psichari «Pa-
 ris Imprimerie Nationale.

Σαιξπήρου! — Κόσμος κόσμος παρουσιάζεται και περνά και στοχάζεται και πάσχει και ζή μέσα στη λαβυρινθώδη μυθιστορία, σά μιὰ Πολιτεία πού χάνεται μέσα στις ρούγες και τὰ σπιτάκια της και πού καλύβια και σπίτια τετράψηλα συμπλέκονται και σμίγουν απελπιστικά, και πού όσο κακὰ είναι σχεδιασμένη ή πόλη τόσο πιό πολύ σου θυμίζει τὸ δάσος με τὴν ἀκόλαστη βλάστησή του... Μὰ ὁ καθρέφτης ἐκεῖνος ὁ μαντικός ἐνοχλοῦσε τὸ βασιλιάτῳ Μιχαήλ· δὲν τὸν ἄφινε νὰ περάσῃ τὴ ζωὴ του ξάστερα στὰ γλέντια και στις μούρλιες του. Καὶ μιὰ μέρα πού τοῦ φέρανε μήνημ' ἀπὸ τὸν καθρέφτη πὼς πλακώνει στὴν Πόλη ὁ Τούρκος, ὁ βασιλιάς ἀγαναχτισμένος πρόσταξε και τσακίσανε και χίλια τρίμματα τὸν κάμανε τὸν καθρέφτη. Φαντάζομαι πὼς ὅμοια θὰ τὸν ἐνοχλοῦσε τὸν ἐρημίτη τῆς Γισνάγια Πολιάνας, — ἀν και εἶναι ὁ ἀντίθετος πόλος τοῦ φαύλου ρήγα, ὕστερ' ἀπὸ τὸ θεο φώτισμα πού τοῦ ἔδωκε νὰ καταλάβῃ τὴ ματαιότητα τῶν ἐπιγείων. Ὅμοια θὰ τὸν ἐνοχλοῦσε, σὰν τὸ μαντικὸ καθρέφτη, τὸ πρωτογενεῖο του ἔργο, τὸ καθαρὰ ρεαλιστικὸ, τὸ καθαρὰ καλλιτεχνικὸ τοῦ «Πόλεμου και τῆς Εἰρήνης», και τῆς «Ἄνας Καρενίν.» Τὸ ἔργο του τὸ ὑστερότερο δείχνεται μαζί και σὰ μιὰ γραθιὰ πού ζητᾶ νὰ συντρέψῃ τὸν καθρέφτη τοῦ πρώτου. Δουλειὲς τοῦ σατανᾶ. Ὁ Τούρκος τῆς ἁμαρτίας τὸ μολεῖει. Ἐκεῖ πού ἡ «Ἀνάσταση» τὸ τελευταῖο του βιβλίον—ἀριστοῦργημα καθὼς τὸ διαλαλοῦνε κάποιοι τολστοῖστῆς— εἶναι μαζί μυθιστορημα και βαγγέλιο. Μὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι: πὼς ἔτσι ψηλὸ τὸ κάνει τάναστημα τοῦ Τολστόη ἔχι ὁ ἀπόστολος, μὰ, πάντα, ὁ ποιητής. Ὁ ποιητής πού πάντα θανεῖζει τὴ γλώσσα του και στὸν ἀπόστολο.

*

Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού τὸ μυθιστόρημα δόθηκε πιὸ βαθρὰ στὴν παρατήρηση, ρίχτηκε πιὸ σοβαρὰ στὴν κριτικὴ τῆς ζωῆς, τὸ μυθιστόρημα ἔπαυσε νὰ εἶναι εἶδος λόγου ἀπὸ τὰ λεγόμενα *διασκεδαστικά*. Δὲν ἔχει παλὸ νὰ κάμῃ ἢ διασκεδάσῃ ὅπου ἔχει παλὸ νὰ κάμῃ ἢ μελέτη. Γι' αὐτὸ και οἱ ἀναγνώστες τῶν «Καιρῶν» ὅσοι δὲ μένανε και παλὸ εὐχαριστημένοι με τὴν ἐπιφυλλίδα τῆς Ἄνας Καρενίν» πού τοὺς εἶχε φιλέψῃ ἢ σύνταξῃ τοῦ ἀξιοτίμου φύλλου, — καθὼς ἔγραψε προχτές, — με τὸ δίκιο τους οἱ ἀνθρωποι κατσοφιάσανε κ' ἐνοχλήθηκαν. Μολαταῦτα. Οἱ γυναῖκες—μόνο με τὴ λεπτὴ μυροδιὰ τῆς εὐαισθησίας τους—δείχνουνε μιὰ ξεχωριστὴ ἀδυναμία πρὸς τὴν περιφνημὴ ἁμαρτωλῆ ἥρωῖδα τοῦ Τολστόη. Πόσων κυριῶν—και παντρεμένων και ἀπαντρευτῶν—εἶναι τὸ ἀνάγνωσμα τὸ ἐξαιρετικὰ ἐλκυστικὸ ἢ «Ἄνα Καρενίν!» Γιατὶ παραδειγματίζον-

ται τάχα με τὸ θλιβερὸ τέλος τῆς ἥρωϊδας και διδάσκονται πὼς νὰ ποφεύγουν τὰ γλιστρήματα; Ὅχι. Γιατὶ βλέπουν τὴν ἁμαρτία με τὴ γοητευτικώτερη ὄψη πού μπορεῖ νὰ ἔχῃ, ἔτσι ζωγραφισμένη; Ναί.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ο ΤΟΛΣΤΟΗΣ

ΚΡΙΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὅταν μεσ' ἀπὸ τὸ μακρόπνοο βίον τοῦ Τολστόη ζητήσουμε και καταλάβουμε τὴ δυνατὴ αὐτὴ φυσιογνωμία—ἔ,τι εἶναι ἢ βαθεῖα τῆς ἔκφραση, μὰς κάνει ἐντύπωση ἓνα πράμα. Ἀπ' ὅλες τις μεριές πού τονὲ γύρισε ἢ Κριτικὴ, ἄφησε, ἢ τουλάχιστο δὲ σταμάτησε ὅσο ἔπρεπε, σ' ἐκεῖνη πού εἶναι ἢ πιὸ οὐσιαστικὴ, πού χαρακτηρίζει ἀληθινὰ, πού μὰς λέει τί εἶτανε ὁ Τολστόης.

Ἀκούσαμε μάλιστα πολλά. Εἶδαμε νὰ ὀνομάζεται «μεγάλος Φιλόσοφος» νὰ τὸν παρομοιάζουνε με τὸ Νίτσε. Αὐτὰ ὅλα γεννοῦνε, φοβοῦμαι, κάποια σύχυση. Γιατὶ, ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία δὲν εἶναι ἢ γενικὴ ὁμοιότητα με τὸ Νίτσε—και ὁ ἓνας και ὁ ἄλλος ἐπαναστάτες σηκώθηκαν. Ὁ τρόπος τῆς ἀντίδρασης τοῦ καθενός, αὐτὸ ἐνδιαφέρει και εἶναι τόσο διαφορετικοί!

Ἡ «μεγάλος φιλόσοφος». Με ὅλη τὴν προσπάθεια «νὰ εὕρῃ τὸ νόημα και τὴν ἀξία τῆς ζωῆς» δὲ φαίνεται ἀληθινὰ μέσα του νὰ ζεῖ τὸνεῖρο τοῦ φιλοσόφου. Καὶ δὲν εἶναι παλὸ νὰ πεί κανεῖς. Στὸν Τολστόη, ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι τόσο ἢ σκέψη, ὅσο τὸ πρόσωπο τὸ ἴδιο. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Τολστόη—ἔ,τι θὰ μπορούσε κανεῖς ἔτσι νὰ ὀνομάσει, δὲ στέκεται βέβαια μπροστὰ στὴν κριτικὴ. Μὰς ξαφνίζει ἀλήθεια, ἔχι ὅμως σὰν κάτι καινούριο, βαθὺ και δυνατό, πού ζητεῖ ἀπὸ μὰς κάποιες συνήθειες μὰς νὰλλάξουμε, παρὰ σὰν κάτι μισοξέχαστα περασμένο και δοκιμασμένο πιὰ— πού δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ μὰς βοηθήσει, τίποτε δὲν μπορεῖ πλέον νὰ δώσει, και μὰς ἀφίνει σκεπτικούς.

Κ' ἔτσι ἢ φυσιογνωμία τοῦ Τολστόη ἔμεινε στὰ σκοτεινά. Ὅ,τι λιγότερο τὴ χαρακτηρίζει, θέλησε νὰ εἶναι ἢ ἀληθινὴ τῆς ἔκφραση. Μ' αὐτὸ στὸ τέλος κάνει και τὴν ἐχτίμησῃ ἀδικη. Μιὰ πολεμικὴ τῶν ἰδεῶν του ἀπάνω σὲ τέτοια βάση θὰ εἶταν εὐκολη—και ἀδικα εὐκολη. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ θανατοισμὸς πού δείχνεται γιὰ τὸ φιλόσοφο Τολστόη, μὰς φαίνεται ὑποπτος, βαλτὸς και ἔχι εἰλικρινής—και με ὅλες τις ἐπιφύλαξεις. Μιλήσανε γιὰ *ὑπερβολὲς* τῆς φιλοσοφίας του και κάποια ἔνεια του τὰ εἶπαν οὐτοπιστικά. Ὅ,τι δὲ μὰς κάνει ἐντύ-